

Tema 4

CONTROL SOCIAL, DESVIACIÓ I DELICTE

El crim pertany exclusivament a la classe baixa
(O. Wilde, *El retrat de Dorian Gray*)

Pencey era una cova de lladres.[...].
Com més car el col·legi més et roben, paraula.
(J. D. Salinger, *El vigilant en el camp de ségol*)

No hi ha poble la moral del qual
no siga quotidianament violada.
Així, doncs, hem de dir que el crim és necessari [...].
Per consegüent, és normal
(E. Durkheim, *El suïcidi*)

Els establiments penitenciaris
han de ser una escola de llibertat
(Secretaria General d'Institucions Penitenciàries)

El de la desviació és un tema que connecta amb el vist anteriorment sobre problemes socials com amb el procés de socialització. Així i tot és un tema les manifestacions del qual són molt més àmplies i interessants. La desviació bàsicament al·ludix a allò comportamental, encara que també pot etiquetar-se a algú de desviat per l'aspecte físic, el mode de vestir o la seua condició física, com també per qüestions de salut, per patir algun tipus de malaltia, per exemple, pensem en els leprosos d'antany. Certes desviacions tenen efectes més greus o desperten més preocupació, anant contra les lleis d'una societat; són els delictes.

Sobre el delicte, i en que a nosaltres concernix, hi ha tres qüestions fonamentals: quant de crim hi ha a la nostra societat, quines són les causes del crim i què es pot fer per a reduir-lo. Això ens portarà a veure temes com el control social, la mesura de la delinqüència, les causes d'aquesta o la seua prevenció, sense deixar de banda dos qüestions que també són importants des d'un punt de vista sociològic: la percepció social sobre el delicte i la posició social dels delinqüents a l'estructura social.

CONTINGUTS

Normes i orde social

Conformitat, desviació i delicte

Desviació i innovació

Tipus de normes

Mecanismes i agents de control social: les sancions

Delictes i delinqüents. El crim

Mètodes i tècniques en el estudi sociològic de la delinqüència

La teories sobre la desviació (delicte)

Funcionalistes

Interaccionistes

Del conflicte

Utilitaristes

Estratègies de prevenció del delicte

Les presons com a institucions totals

OBJECTIUS

- Conèixer els conceptes bàsics del tema i les relacions entre ells: normes socials, control social, anomia, desviació, delicte, institució total.
- Coneixer els mecanismes de medició de la desviació i els seus problemes
- Conèixer les relacions bàsiques entre delinquència i variables sociodemogràfiques.
- Conèixer les teories explicatives de la delinquència.
- Conèixer l'actitut de l'opinió pública en relació amb dades sobre delictes i castics
- Comprendre els dilemes dels institucions penitenciaries i les seues funcions.

NORMES I ORDRE SOCIAL

Conformitat, desviació i delictes

* Pot haver-hi delictes sense víctimes? Què entens per delictes de coll blanc? Què entens per delinqüència juvenil i quines podrien ser les seues possibles causes?

Tractarem ací del que pot ser l'altra cara del que vam tractar en el tema anterior. En ell véiem que les societats humanes funcionen amb una sèrie de normes (socials, no naturals) les quals són interioritzades pels individus en el procés de socialització. Açò genera conformitat i regularitat en moltes conductes humanes. Alguns ho consideren la base de l'ordre social. Però la veritat és que ningú s'ajusta o respecta les normes en tot moment, com tampoc hi ha ningú que s'aparte d'elles en tot moment. Per exemple, el multimilionari Howard Hughes es va convertir en un verdader esquerp. En l'altre extrem, T. Budy, un criminal que havia assassinat diverses persones, es va dedicar a fer obres de caritat fins que el van enxampar. Casos més coneguts poden ser els de París Hilton o, el més tràgic de Michael Jackson, la vida dels quals està o ha estat marcada per tot un seguit d'escàndols, que en el que a nosaltres respecta anomenarem "conductes desviades".

En tot cas, És impossible llistar les conductes desviades sense perdre's un poc. Per donar exemples de conductes desviades aquestes anirien des del delictes i el crim, que són les que més indignació susciten fins a la malaltia mental, o l'obesitat, passant per revoltes urbanes, el consum d'alcohol, marihuana, o altres drogues, la pintada de grafitis, la sostracció de coses de l'empresa on un treballa, botar-se un semàfor en roig o anar a més velocitat de la deguda o conduir temeràriament, la corrupció econòmica i política, la SIDA, el dopatge, la violència de gènere, les presons, les bandes juvenils, els bohemis, els vagabunds, el botelló, el funcionament de la justícia, les conductes estrambòtiques, la inadaptació social, l'adulteri, l'homosexualitat, la prostitució, el ser hippy o antisistema, el suïcidi, la pirateria informàtica, fotocopiar llibres, copiar en els exàmens o plagiar treballs. És per tant una sociologia de la desviació i una sociologia jurídica alhora, però afecta totes les especialitats de la sociologia: la de gènere, la de la salut, la política, la de l'esport, la del treball, la de l'escola, i a més a més connecta directament amb altres camps com la criminologia, la psicologia o la comunicació.

A l'apartament o transgressió de la norma social amb un ample consens l'anomenem "desviació". Quan en concret el que es viola és una norma legal, sobretot del codi penal, llavors parlem de "delictes". El delictes és per tant una part de la desviació.¹ Encara que l'àmbit del delictes és també amplíssim, la preocupació social per este se sol centrar en la delinqüència comuna i també en l'organitzada.

Quan parlem de normes ho associem a limitació i imposició. Eixa és la vessant més visible i ingrata. No obstant això, l'existència de les normes també ens possibilita les nostres accions i fa més fàcil la nostra vida quotidiana.

¹ A vegades es distingix entre desviats i desviacionistes (i.e un hippie, un opositor polític, el recent premi Nobel de la Pau...). Però no tindrem en comte aquesta distinció ací.

En este últim sentit, al parlar de norma també hem de tindre present el sentit que té d'hàbit i costum. El doble sentit del terme grec *ethos*, del que ve el terme “ètica”, arreplega eixa doble dimensió: la moral i la no moral o consuetudinària. Recordem en este sentit el cas de la filla que emprava dos recipients per a cuinar una recepta que havia après de sa mare. No obstant això, a vegades les dos dimensions s'unixen de manera que no sabem si són qüestions d'hàbit o normatives com pot ser entrar a treballar o a classe a una hora determinada. Després veurem com podem classificar els diferents tipus de normes socials.

La veritat és que de moltes d'eixes normes no som plenament conscients, i moltes d'elles només les podríem precisar després d'un procés complex d'observació, com és el cas del que fem quan ens trobem amb un conegut pel carrer o quan mantenim una conversació telefònica. L'existència de normes i rutines ens garantix no haver d'inventar respostes cada vegada, així com saber què podem esperar dels altres. Com diuen el constructivistes socials, per sort no hem d'inventar la societat cada vegada que interactuem amb els altres (i no sé si també amb nosaltres mateix, perquè també hi podem interactuar).

* Podries precisar quines regles generals se segueixen quan es manté una conversació telefònica? Trenca-les amb algun conegut i després pregunta-li que ha pensat.

D'altra banda, les normes ens limiten, però també ens empoderen. Si “no matar”, no robar”, “no mentir”, “no agredir”, “respectar el descans dels veïns”, “no interrompre als altres quan estan parlant”, “no ridiculitzar-los públicament” no fossen normes que solem respectar, el benefici que obtindríem per no tindre eixes barreres serien menors que els perjudicis que podem obtenir per tindre-les. Una gran quantitat de normes no significa, per tant i necessàriament, una limitació per als individus. És una cosa que servix perquè els essers humans puguem “viure junts”. Ara bé el mode com visquen sí dependrà del contingut d'eixes normes, el resultat del qual podrà ser-hi una societat més tancada i asfixiant o més oberta i tolerant. Unes normes que hagen sigut creades per a mantindre i perpetuar les diferències socials, polítiques i econòmiques o no. Es a dir, per a mantindre el poder d'uns enfront d'altres. Unes normes i uns processos de control molt estrictes (siguen autoritaris o emocionals) poden ser asfixiants per a la societat o per als individus. En este últim cas, més que en el poder polític hem de pensar en la socialització dins de certs tipus de famílies, moltes vegades en relació a certes creences religioses.

En síntesi, tota relació social està plena de normes, bé com a simple rutina, bé perquè es considera que s'està protegint alguna cosa que la societat considera valuosa. (O els més poderosos d'ella així ho consideren, segons siga el cas.) La vida, per exemple. O, en una societat capitalista com la nostra, la propietat privada.

No obstant l'anterior, i com ja hem assenyalat, contra el que puga paréixer, la desviació de la norma està a l'orde del dia. I això, encara que ho parega no contradix el que acabem de veure. Basta obrir un periòdic o posar la TV. La societat no és un rusc o un ramat on regna un orde quasi perfecte. Inclús en els ruscos hi ha un moment en què es produïx una profunda crisi. Però açò que acabem de dir necessita ser matisat. El mal, el delictes es manté en l'orde del més extraordinari, si fóra l'ordinari s'estendria el

caos, o un orde social diferent, difícilment imaginable, la guerra de tots contra tots que va imaginar Thomas Hobbes. (Valga dir que fins a les guerres tenen les seues normes.) D'ací que puguem afirmar que “botar-se les normes és normal, encara que no el normal”. Alguns arriben inclús molt més lluny: sense desviació la societat no podria funcionar. La desviació, moderada, és necessària per a la supervivència de la societat. Siga per a mantindre cohesionada com a resposta al delicte o siga perquè es produïska innovació i canvi social, com ara mateix veurem.

En este sentit cal assenyalar que el procés de socialització també aprenem a trencar les normes socials. D'una banda, al llarg del procés de socialització hem vist i hem viscut distints codis, a vegades contradictoris entre si. Els interessos, les normes i valors dels diferents grups socials no són sempre coincidents i poden xocar entre si. A més a més, certs grups socials podem demanar als seus membres que transgredixen certes normes socials per a respectar les del grup. I no cal anar-se'n a certes bandes juvenils. És una conducta freqüent dins de les organitzacions polítiques, sobretot quan governen alguna institució.

D'altra banda, i més quotidià, trobem que els que imposen les normes, després se les boten. “Fins que tot el món no ha acabat de menjar no et pots alçar de la taula”, se li diu moltes vegades al xiquet o xiqueta, però els que ho diuen, s'alcen abans de que acaben tots. O l'estesa pràctica eclesiàstica de “fes el que jo et diga, no el que jo faça”.

Finalment, el trencament de les normes no sempre és una qüestió dolenta per a la societat. També és una font de millora social, com tot seguit veurem.

Desviació i innovació

El que és desviat, com el que és delicte, varia amb l'època i amb la societat. D'altra banda, la desviació no és sempre un assumpte socialment negatiu. En molts casos té un vessant positiu, ja que constituïx un element de canvi i innovació social. Pensem en el món de l'art o de la moda, però també es dóna en qualsevol esfera humana des dels negocis a la política, passant per la religió. Que són sinó les religions, sinó desviacions d'una ortodòxia anterior. La desviació pot suposar l'inici d'una innovació normativa com el matrimoni entre persones del mateix sexe. En el tema anterior, al tractar dels conflictes de rols, al·ludíem a dos exemples cinematogràfics que són adequats també en la relació desviació-innovació, *Vull ser com el Beckham* y *Billy Elliot*. A la ciència podríem mencionar diversos casos com són els de Copèrnic, Servet, Galileo o Darwin, sobretot perquè ultrapassen el que és merament científic; per no anar-nos al món del art (música, pintura...).

En la seua activitat laboral diària, un treballador social estarà en contacte amb temes de desviació o amb subjectes “desviats”, delinqüents inclús. Ja hem assenyalat que la desviació és un tema que està connectat amb el dels problemes socials. En tot açò algunes de les qüestions que ens poden sorgir són: per què es desvien algunes persones?, quines circumstàncies els porten a fer-ho?, quin paper té l'entorn?, quines conseqüències tenen les etiquetes que imposa la societat sobre la conducta dels individus?, per què deliniquen les persones?, qui són els delinqüents?, o què es fa i què es pot fer contra això, tant de manera preventiva com *a posteriori*?

Segurament un dels temes més cridaners amb relació amb la desviació és el de la delinqüència, el qual traspasa la sociologia de la desviació i es posa en connexió amb la criminologia i altres disciplines científiques i humanístiques. Al cap i a la fi estem parlant dels valors i de les nocions de bé i mal, i de com és i de com ha de ser la societat; això de “viure junts”. Sobre el delicte veurem les diferents explicacions que s’en donen del fenomen, centrant-nos en les sociològiques. Abans d’això parlarem de les tipus de normes que tenen les societats i dels mecanismes i agents per a fer respectar-les; així com també de les relacions entre la estructura social i la desviació.

Tipus de normes socials

Encara que aquesta no es una qüestió amb massa rellevància, el fet que cada societat tinga un conjunt tan ampli i heterogeni de normes, produïx un cert desconcert i desorientació. Per això és interessant reduir eixa complexitat a unes poques categories. Així podem parlar de quatre tipus de normes.

1. Implícites o tàcites

2. Usos socials

Normatius

No normatius

3. Ètico-morals

4. Positives

Dret

Reglaments i normes administratives

En primer lloc, ens trobem amb una sèrie de normes implícites o tàcites del tracte social, que poden tindre una base biològica o que poden ser simples automatismes que aprenem en el tracte amb els altres. Moltes vegades només les percebem quan es trenquen o no es complixen. Exemples d'ells serien la desatenció cortés, la comunicació no verbal o les de la proxémica, es a dir les distàncies que mantenim en la interacció cotidiana amb la resta de persones, les quals varien de cultura a cultura, així com del grau de confiança i coneixement amb aquelles. El seu incompliment sol ser font d'incomoditat.

En segon lloc estan el que es coneix com a usos socials. Són regles de tracte social quotidià, però dels que som conscient. Aglutinen pautes de comportament referents a una enorme quantitat d'àmbits: el vestir, el menjar, arribar a un lloc, anar-se'n d'ell, estar en llocs públics, parlar amb desconeguts, etc. Aquestes tenen una doble vessant social. Unes que són merament hàbits social, sense caire normatiu. Saludar-se amb altra persona donant-se mútuament les mans, esmorzar abans del mig dia, menjar raïm a les 00,00 la nit de cap d'any. I altres, que sí el tenen, i que són eixe ampli conjunt de normes que anomenem d'urbanitat, civisme, cortesia, decor, educació.

Donar les gràcies al rebre un regal, fer soroll (o no) quan menjem, o rotar públicament (o no) al acabar un menjar on som invitats.

Es mantenen per tradició, encara que moltes vegades no entenem per què, com pot ser agafar la cullera i el ganivet amb la ma dreta, i la forqueta amb l'esquerra, deixar passar davant a les dones o no anar cubert en llocs tancats. O de vegades estan relacionades amb el que es considera higiènic com no pixar o escopir en mig del carrer. En general es pensa que aquestes normes existixen per a fer més còmodes les relacions socials. La seua violació comporta una sanció de tipus afectiu bàsicament: la burla, el rebuig, el menyspreu, la crítica social. Incomplir-les es considera del mal gust o de mala educació.

Un tercer tipus de normes són les normes morals i ètiques, les quals tenen a veure en idees sobre el bé i el mal. Pareixen nàixer autònomament de la nostra consciència o d'un sentiment moral. Però quant és resultat d'interiorització en el procés de socialització és la qüestió que queda per resoldre. En eixe sentit, la seua naturalesa és confusa i difusa. A vegades coincidixen amb la categoria anterior, els usos socials, i a vegades amb les de les normes del Dret. Determinades formes de vestir ultrapassen les normes de la decència i poden arribar a ser sancionades administrativa o jurídicament. No matar és un principi ètic i moral bàsic, estés de manera quasi universal, però també una norma legal en moltes societats.

Sobretot les normes morals tenen a veure amb la dignitat humana i el respecte que ens mereix una persona per fet de ser-ho. Per exemple, ser honest i honrat; no mentir o no robar (però no sols un banc, que és també un delictes, sinó la sostracció d'un xicotet objecte d'un company). Quan s'incomplixen es parla del immoral.

Finalment, estan les normes positives, el model del qual son les arrellegades als codis jurídics, es a dir les lleis, però que proliferen en infinitat de reglaments administratius i d'ús d'un bé o espai. Per exemple en un Institut de Secundària como a Reglament de Règim Interior. O en una piscina, siga pública o privada, d'una urbanització, per exemple, etc., sobre el calcer, la roba, el que es pot portar i fer o no i les hores en que es por fer ús. Generalment es poden entendre com prohibicions, siguen formulades de manera positiva (s'ha de portar gorro i xancles de goma, a la piscina) o negatives (no s'ha de fer soroll ni jugar amb pilotes). Inclús en les platges està regulat el que és pot fer-ne i el que no².

'Totes les relacions interpersonals, encara les més anònimes estan esguitades de regles', ens diu Goffman (1979). Les persones tenen expectatives sobre la conducta dels altres (rols). Aquestes expectatives responen a les normes que regixen la vida social i que moltes vegades per sabudes, no són conscients. Quan algú contravé una regla (qualificant-li de mal alumne, mal professor, mal treballador, mala mare, mal

² En la década dels cinquanta, ens conta A. Sanchís (1997:150), a la platja de la Malva-rosa, la policia, que es passeava a cavall, vigilaba que ningú dels banyistes estigués fora de l'aigua en trage de bany. Fora de l'aigua s'havia d'anar vestit o, al menys, cobert amb un barnús. I si volguerem podiem seguint mirant normes d'us de la platja. Més prompte en el temps les normes separaven l'espais de banys i de interaccions socials d'homens i de dones.

esportista: mal jugador-mal actor) posa en marxa un juí sobre un orde social. Va més enllà de l'exercici del paper, i valora també la moralitat d'este. D. Torrente, (2001: 27)

Si ens fixem veurem, normatives casi pert tot arreu. No sols a la platja; al llit del Túria mateix; als transports públics o als banys. I les n'hi ha de temps enrere. En un carreró que casi enfronta amb la porta principal del edifici antic de la Universitat de València, al carrer de la Nau, es pot llegir el següent avís: "Se prohíbe que persona alguna de cualquier posición ó edad ensuciarse en las calles"

* Quin tipus de norma social seria aquesta?

* Pose exemples de les quatre tipus de normes al fer servir un transport públic.

Mecanismes i agents de control social: les sancions

Les normes socials es consideren fonamentals per a l'existència de l'orde social. Inclús per a l'existència mateixa de la societat. Per darrere del tema de l'orde, en relatiu o absolut, està el de l'organització social i el canvi social. El primer ens parla d'una societat en risc o en perill de desintegració o descomposició; l'altre de la mateixa existència de la societat. De totes maneres el terme "ORDE" és sociològicament molt complex. Quan hi ha orde? Quan hi ha desorde? Qui ho determina? Es veritat que es tendix a plantejar els termes des de la polaritat orde/desorde, blanc/negre, sí/no. Potser "ordes" en plural i en minúscula en sentit de "ordenament" siga més fidel a la situació. No canviem de l'orde al desorde, sinó d'un orde a un altre.

Tot i que este és un tema que transcendeix la investigació social, ja que tractem de la de la fi de la societat, el de l'anomia total, de l'apocalipsi, per ser motiu de preocupació i angoixa de determinades persones i col·lectius, no és alié a la Sociologia. Ja ho vam veure en el tema anterior, quan parlavem de la reproducció de la societat. Així els discursos dels fonamentalistes religiosos de tots els temps i credos sobre la degeneració moral de la humanitat, el país etc. Són objecte d'estudi de la ciència. I no perquè tinguen raó (la sociologia no estudia una cosa perquè tinga o no tinga raó, o per a veure si té o no té raó), sinó perquè és un fet social. Més plausible pot ser un declivi medi ambiental per hipertròfia de desenrollament.

L'horror la descomposició social es fa present en unes persones i en unes èpoques més que en altres. Que no és un tema res menyspreable per més que fregue la dimensió religiosa. És la mort de la societat: del col·lectiu, però no sobtadament, per una catàstrofe, sinó per falta de normes, per "anomia"; tan ben il·lustrat en el mític cas de la Babel bíblica. Per no arribar-hi fins ahí tota societat es dota d'un sistema social de sancions.

Els mecanismes de control social són respostes que donen els altres davant del comportament d'un individu o un grup per a conduir-lo o reconduir-lo fins la conformitat amb les normes socials. El compliment o incompliment de les normes comporta una sanció, bé un premi o bé castic. El premi, en cas de conformitat; els castics, en cas de no seguir les normes. En ambdós casos el fi és garantir el compliment de les normes.

Sobre això deia el pensador anglès Thomas Hobbes que “els pactes sense l'espasa no són pactes”, volent dir que, en últim terme, si complim les normes es només per la por al castic. La consciència moral no seria sinó l'expressió socialment acceptable d'este fet. El problema és que una vegada existix, ja no podem ignorar-la com a mecanime d'autocontrol. La realitat és que el control de la desviació no s'exercix sempre és per mitjà de la força, la coerció o l'amenaça (siga terrenal i material o transcendent i divina o espiritual). La seducció o el convenciment racional juguen un paper molt important, sobretot en les societats modernes. El convenciment i l'autoconvenciment juguen un paper molt important.

Les sancions poden ser positives o negatives, físiques o psíquiques, contigües o diferides (com el cel o l'infern), formals o informals. Són formals si les imposa, un cos, organització, comunitat, una institució o algun dels seus membres. Les altres són espontànies formen part de la interacció social quotidiana. Les sancions (premis i castics) són de molt divers tipus. En el quadre següent podem veure el tipus de sancions negatives segons els tipus de normes de què hem parlat en l'apartat anterior.

Normes socials	Actes i processos de sanció negatius
Positives	Multa, castic físic, internament, expedient administratiu...
Morals	Avergonyir, sentiment de culpa (consciència)
Usos socials	Rialla, desaprovació, pèrdua de la simpatia, avergonyir, mirada reprobatoria,
Normes tácites	mirada reprobatoria

Per contraposar les societats modernes i les tradicionals, recordem que en la majoria d'elles la visió és fortament religiosa; en elles es parla de “pecat” i de “tabú”, i a vegades de *hybris* (supèrbia), com és el cas de la mitologia grega, la qual és castigada severament, com ho van ser Adam i Eva en la mitologia judeocristiana, per la transgressió d'aquella. Tingam presents els castics imposats a Ícar, Prometeu, Sísif, Tàntal o Ixíon, per exemple. Aquests castics són individuals, però també hi poden ser col·lectius com és el cas dels diluvis o de la destrucció de les ciutats de Sodoma i Gomorra. I retornem al cas de Babel, on el castic es la descomposició social: la destrucció de la societat.

Entre els principals agents de control social estan la família, les religions, l'escola, l'Estat (amb tot un dispositiu d'agents de control, policia, jutges, presons, treballadors socials, i segurament hauríem de tornar a mencionar ací l'escola) els mitjans de comunicació, els amics, els companys de treball, i eixe difús “el que diran”, que ens remet a una pressió social invisible cap a la conformitat amb les normes.

Aquest agents fan ús de tot un seguit de mecanismes de sanció o simplement de

sancions. L'inici d'un procediment judicial pot entedre's com el mecanisme; i la sentència, com a la sanció. En el cas d'una mirada de gaidó o el xafardeig pràcticament no podem distingir entre el mecanisme i la sanció. El xafardeig és un mecanisme de control social informal la funció de la qual ha variat molt entre les comunitats rurals tradicionals i les urbanes modernes. El gran anonimat en que es viu a les urbs fa que el seu efecte i pràctica siga molt menor. La gent no és coneix molt i tampoc l'importa massa l'opinió que els demés tinguen sobre un mateix. Aixó val tant pel que fa als que s'aparten de la norma i que la societat vol tornar-los cap a la conformitat, com pels que el tindrien en compte alhora de deixar de fer alguna cosa en la que serien l'objecte de la crítica del entorn. Molt d'aquest xafardeig s'ha traslladat al barri televisiu, convertint-se en un negoci, la funció social de control del qual estaria per determinar.

La mala reputación (G. Brassens y P. Pascal)	
En mi pueblo sin pretensión	Cuando la fiesta nacional
Tengo mala reputación,	Yo me quedo en la cama igual,
Haga lo que haga es igual	Que la música militar
Todo lo consideran mal,	Nunca me pudo levantar.
Yo no pienso pues hacer ningún daño	En el mundo pues no hay mayor pecado
Queriendo vivir fuera del rebaño;	Que el de no seguir al abanderado
No, a la gente no gusta que	Y a la gente no gusta que
Uno tenga su propia fe	Uno tenga su propia fe
No, a la gente no gusta que	Y a la gente no gusta que
Uno tenga su propia fe	Uno tenga su propia fe
Todos todos me miran mal	Todos me muestran con el dedo
Salvo los ciegos es natural.	Salvo los mancos, quiero y no puedo.
	[...]

Fins i tot, celebracions com la dels Reis Mags tenen al seu darrere una funció social de correcció fins al orde social establert dels menys xicotets de la societat, encara que no siga eixa la seua funció ni tal festa sorgira amb eixe motiu. En este sentit trobem que hi ha molts mecanismes que indirecta o latentment estan exercint una funció de control de la desviació.

En tot cas, una cosa comuna a les societats democràtiques modernes és la tendència a suprimir els castics físics de pràcticament totes les institucions (família, escola, comisaries, pressons, psiquiàtrics, centres de menors...), i reemplaçar-los per mecanismes basats en procediments legals-racionals i en la seducció. Això no vol dir que ens trobem casos del contrari.

A banda de la mitologia³, i per raons que són òbvies, també els contes populars es poden veure com instruments de control social, informal en aquest cas. Més properes a nosaltres ho poden ser les anomedades “llegendes urbanes”. Moltes d’elles reflectixen les pors de les societats contemporànies, o donen compte de les conseqüències que té el no respectar certes normes socials.

* Busque algun exemple de cada cas i pense quina conducta es preten controlar.

Així mateix moltes obres literàries també poden llegir-se com a literatura sobre desviació. *Antígona, El Lazarillo de Tormes, Don Quijote, Robinson Crusoe, L'extraordinària història del Dr. Jekyll i Mr Hyde, Frankenstein o el modern Prometeu, El retrat de Dorian Gray, Madame Bovary, La Regenta, El vigilant en el camp de ségol, El nom de la rosa.*

* Quines altres obres se t'ocorren? Quina seria la desviació que es posa de manifest?

DELICTES I DELINQÜENTS. EL CRIM

Com hem dit, un, sinó el que més cridaner, de la desviació, és el de la delinqüència, el qual ultrapassa la sociologia de la desviació. En este apartat ens anem a centrar en tres qüestions. La primera és la de quanta criminalitat hi ha en una societat i com saber-ho. En segon lloc, quina és la causa de la conducta criminal. I en tercer, què es fa i què es pot fer contra ella, segons el que sabem sobre ella.

Abans d'entrar en la primera qüestió hem de adonar-nos que el delicte és una realitat àmplia i heterogènia. Ja hem vist que tant les normes com les sancions van variant al llarg del temps o segons les circumstàncies (i.e. abans el suïcidi era considerat com a crim, i els castics i agresions físiques a les dones o xiquets, en la família o en l'escola, no ho eren; així com el fet matar en temps de guerra pel general no es considera com a delicte), o inclús segons la cultura (en la gitana, per exemple, l'homicidi accidental no es distingix del intencionat; ja que el que es valora és l'efecte). Aço ens va eixir al tema 2. En segon lloc, tota violació de la norma legal penal no es tipificada com a delicte. Es distingix entre delicte i falta, depenent de diversos factors, però sobretot de la gravetat de l'acte. També es parla d'infraccions. I per als mesures correctores també ens trobem amb una terminologia ampla. Es pot parlar de sanció, de multa, de pena, de sentència, de condena.

En tercer lloc, també els tipus de delinqüència són prou diversos. Sense ser exloents entre si, es parla de delinqüència juvenil, delinqüència comuna, ocasional, ocupacional, delinqüència organitzada (terrorisme, màfies...), delinqüència de coll blanc, delinqüència de les corporacions, delinqüència d'Estat, delinqüència sense víctimes, entre les principals.

³ En moltes mitologies podem trobar una idea semblant: la desviació és consustancial a l'existència humana, bé per alguna cosa que van fer el nostres avantpassats, bé per alguna cosa que van fer els responsables de la nostra creació.

* Busca exemples, casos o caracteritzacions que il·lustren aqueixos tipus de delinqüència.

I finalment hauriem de fixar-nos en els tipus de delictes i la seua tipificació jurídica i la que fa la societat. En els delictes passa quelcom semblant, des del frau fiscal, al desfalç, o l'homicidi, el furt, el robatori, el segrest, el tràfic de drogues, contra la llibertat sexual, d'orde públic, etc. Es necessari classificar els delictes per a poder valorar quanta criminalitat hi ha a una societat i quan de segura és. Així, d'entrada i sense mirar res més, segons l'estadístiques Holanda és el país europeu amb les taxes més altes de delinqüència. El problema es que la majoria d'eixes denúncies tenen a veure en el robatori de bicicletes.

Estos i altres temes ens conduïxen a dos aspectes de l'estudi sociològic sobre la desviació: els mètodes i tècniques d'arreglada de dades i, d'un altre, les teories explicatives de la conducta delictiva. En el primer el que es planteja és la qüestió de com mesurem el crim. En el segon, quines són les seues causes. Vegem el primer d'ells.

Mètodes i tècniques en el estudi sociològic de la delinqüència

En la Sociologia l'estudi de la desviació (i el delicte) compta amb una sèrie de tècniques habituals des de fa dècades. La més comuna són les fonts oficials de l'Administració Pública (Ministeri de l'Interior, INE...). Arreglen registres de denúncies de les agències com comissaries i jutjats, sobre detencions, juís i sentències. Este tipus de tècnica és quantitativa i, a més, secundària. Açó vol dir que no són arreglats directament per nosaltres dins d'una investigació, sinó que ens els trobem ja arreglats.

El principal avantatge d'aquestes dades és que són fàcilment accessibles. Ens oferixen xifres per delictes, i per variables com el gènere o la nacionalitat, i amb això es pot veure l'evolució tant en general com en concret. Però presenten alguns problemes. N'hi ha variables que no apareixen perquè no estan pensades per a fer una investigació. Per altra banda, molts delictes no apareixen perquè no es denuncien, bé per vergonya, bé per por, bé perquè es considera que no servix de res. Així mateix, d'estes xifres queden fora els delictes que no es descobreixen. Inclús a vegades la policia dissuadix certes persones per a no denunciar, per exemple, per a millorar les estadístiques.

A més a més, les campanyes institucionals de prevenció d'algun delicte fan que augmenten les detencions o les sancions, la qual cosa no vol dir que augmente el nombre d'eixe tipus de delictes. També el fet que reflectixen els prejuís dels policies i jutges, que detenen i sancionen més a uns grups socials que altres (especialment, jóvens, minories, immigrants i classes baixes). Així podem dir que les mateixes estadístiques oficials són un producte de les desigualtats que existixen a la societat, i no merament un reflexe de la desviació social existent a la societat.

Estos biaixos es poden corregir emprant un altre tipus de tècniques quantitatives: les enquestes. Encara que en este cas serien primàries perquè estan pensades *ad hoc* per

un investigador.⁴ Hi ha dos tipus d'enquestes que servixen per a obtindre una imatge més àmplia de la desviació. Una és l'enquesta sobre victimització, en la que es pregunta als enquestats per delictes patits. (Ací alguns delictes poden quedar fora com la violència domèstica per por de que l'agressor s'assabente o els abusos sexuals dins de la família). L'altra són enquestes d'autoinculpació, que servixen, sobretot, per a detectar delictes de xicotet i mig calat, com petit robatori fet a casa o en els comerços o el consum de drogues, encara que no els molt greus.

Pel que fa a les tècniques qualitatives, les tres més emprades han sigut l'observació participant, la història de vida i l'entrevista en profunditat. Amb estes tècniques no sabem l'extensió ni la percepció social del delicte, però es capten qüestions de detall; el que es diu o el que es fa; així com el que significa el delicte tant per a víctimes com per a delinqüents. Les històries de vida a delinqüents permeten conèixer el punt de vista d'estos. Vegem-ho en el següent exemple arreplegat per Sutherland d'un lladre anomenat Chic Conwell:

“El lladre professional no considera a la societat com el seu enemic i les seues malifetes no estan basades en l'odi. L'objectiu número u per a ell és aconseguir diners i no té més remei que procurar-s'ho en detriment de la societat. Les úniques persones que poden al seu torn fer diners amb els guanys d'eixe grup antisocial que són els lladres, són els policies, advocats, els intermediaris i els polítics. Més que detestar a la societat, el lladre professional es congratula amb la riquesa pública. Li agradaria veure com la societat es fa cada vegada més prospera, perquè d'esta manera els seus colps resultarien cada vegada més lucratiu. El lladre no és res rancorós amb els que es protegixen del robatori; al contrari, sap apreciar bé les mostres d'intel·ligència allí on es produïxen: si una botiga, un banc o un particular són prou astuts com per a evitar ser robats, el lladre tendirà més a l'admiració (probablement inconscient) que a l'antipatia i a l'odi” (Sutherland, 1988: 176).

Mitjançant tals tècniques s'arriba a un nivell de profunditat al que difícilment es pot arribar amb les quantitatives. El mateix passa amb observació participant. Per mitjà d'ella s'ha vist, per exemple, que determinades persones reben un tracte més benèvol o exquisit que altres. Les dones de major edat són millor tractades que les jóvens i que les dones negres són pitjor tractades per les institucions que les blanques. I igual succeïx amb els delinqüents de coll blanc, respecte de les classes baixes o els jóvens.

TÈCNiques CUANTITATIVES	Estadístiques oficials	Fonts secundàries (INE, MIR...)
	Enquestes a víctimes	Fonts primàries*
	Enquestes de autoinculpació	Fonts primàries*
TÈCNiques CUALITATIVES	Entrevistes	E. Almeda, <i>Mujeres encarceladas</i>
	Històries de vida	D. Sutherland <i>The Professional Thief by a professional thief.</i>
	Observació participant	W. F. Whyte <i>Street Corner Society.</i>

⁴ Això no obstant, si altres investigadors prengueren eixes dades i feren un nou anàlisi a partir d'elles, passarien a ser secundàries per a aquests nous investigadors.

La teories sobre la desviació (delicte)

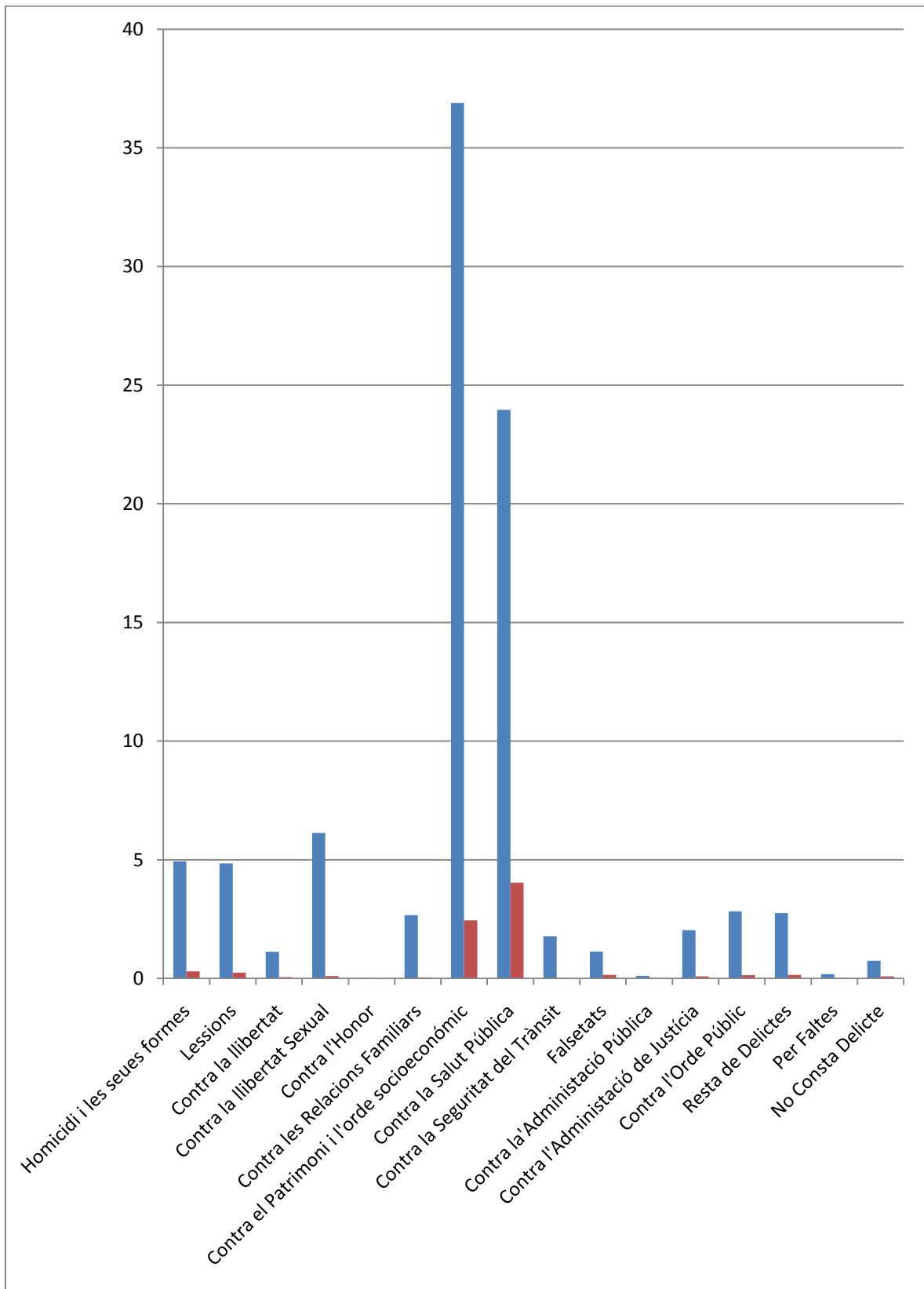
És pretensió de qualsevol teoria explicar el nombre més gran de fenòmens possibles dins d'un àmbit, amb confirmació empírica. El de la desviació és un tema complex i heterogeni i no es presta fàcilment que cap teoria explica la totalitat del fenomen, com a màxim el que ens trobem és que unes teories expliquen millor uns actes que altres. Començarem per les teories no sociològiques, per a centrar-nos després en les pròpiament sociològiques, les quals es poden enquadrar en els quatre marcs ja mencionats en els temes anteriors. Quan intentem explicar o actuar ho anem a fer des d'alguna d'estes teories. Les teories de la desviació en tot cas estan més centrades en explicar el delicte, el qual és lògic, donat la importància que la societat li dona.

Abans d'entrar en les teories sobre la desviació, exposem algunes idees i dades. D'entrada hem de dir que la desviació no pot plantejar-se només com una qüestió personal o com l'efecte d'una patologia mental. A nivell general, trobem que cada societat té les seues normes i les seues formes de desviació acceptades i perseguides. Però sobretot, també té les seues visions de la desviació. Per això, i per altres motius, fixar-se en les xifres oficials per a establir comparatives entre països és prou qüestionable

A un altre nivell, la dada més patent és que ni les víctimes ni els transgressors es distribuïxen homogèniament, una cosa que quasi qualsevol pot intuir, encara que hom no tinga les dades exactes. La distribució de víctimes i delinqüents no es dona de forma aleatòria en cap població. La comissió de delictes, tant en quantitat com en el tipus està en directa relació amb l'estructura social. El gènere, la classe, l'edat o l'ètnia són variables en què percebem que les diferències són altament significatives. La qual cosa està relacionat amb els valors i les oportunitats dels individus, però també amb el poder d'imposar normes i etiquetes, així com de controlar socialment als individus, per part d'uns grups sobre altres. Açò ens porta a un problema epistemològic, el fet que la pròpia categorització del desorde i la desviació social és estructural.

Mirant les dades podrem veure que en general, la victimització afecta més els col·lectius més desfavorits, però també a les víctimes dels delictes. Que entre hòmens i dones hi ha diferències molt grans en la comissió de delictes, així com en el tipus de delictes que es cometen. Bàsicament els delictes que cometen les dones estan relacionats amb xicotetes furts, consum d'alcohol, escàndols i prostitució, i amb un ús baix o nul de violència. A penes hi ha bandes de dones i les que cometen delictes estan integrades en bandes de barons. A Espanya, el 82% de dones empresonades ho estan per atemptar contra el patrimoni (i.e. robatoris) o contra la salut pública (i.e. drogues). En el cas dels hòmens, aquest dos motius sumen el 66%. El tercer motiu de empresonament dels hòmens són els atemptats contra la llibertat sexual i el quart, els homicidis, que és el tercer tipus de delicte més comés per les dones. Les dones condemnades per homicidi representen un 3,8%. El percentatge pels hòmens és del 5,3%. De entre la tipificació que fa el Codi Penal, l'únic delicte del que no hi ha dones a la presó és per atemptar contra l'honor (veure gràfic).

Població reclusa condemnada en Gener de 2010 per percentatges, segons el delictes*

(Font: Elaboració a partir de les dades de la Secretaria d'Institucions Penitenciàries, MIR)

Una de les coses també significatives és l'ús o no de la violència segons el gènere. L'explicació més senzilla és la necessitat la força física per a delinquir o amenaçar. No obstant això, també és cert que la virilitat i l'agressivitat formen part de la identitat social del baró, els quals són transmesos en el procés de socialització, i que, en aquest sentit, els mecanismes de control social sobre la conducta de les dones han sigut més expeditius que sobre els barons. El fet que estiga creixent el nombre de delictes violents comesos per dones confirmaria estes idees. Així és factible pensar que la reestructuració social de les relacions de gènere està afectant l'ús de la violència en els delictes comesos per dones, a banda d'altres factors que es mencionen en el text d'Espuny i Rodríguez (2005: 147).

Si, com suggerixen les teories del conflicte (veure *infra*), la principal causa de la delinqüència és la desigualtat social, com és que les dones cometen menys delictes que els barons?

Les dos opcions que se solen seguir en la ciència són (1) rebutjar la teoria en qüestió - una cosa poc comuna-, o, (2) el que és més comú: buscar una explicació parcial per a incloure l'anomalia en la teoria. Una tercera opció (3) és qüestionar la validesa i fiabilitat de les dades. Les feministes, per exemple, han reivindicat que les dones cometen més delictes de què es comptabilitzen. La qual cosa porta a una tesi un tant de masculista, la de Pollak, la que hi ha un tracte discriminatori cap als delictes de les dones: la tesi de la cavalleriesitat per part de jutges i policies. No obstant això, per més que falten casos per comptabilitzar no pareix que amb això s'igualaren en delictes barons i dones. Tornem donc a haver de triar entre l'opció 1 i la 2.

També succeïx una cosa pareguda amb l'edat. Les majors taxes de delictes es concentren en uns pocs anys de la vida dels individus. A partir de la trentena el nombre de delictes comesos descendix molt significativament. A què és degut això ens preguntarem. Doncs, imaginació sociològica (que després cal posar a prova empíricament).

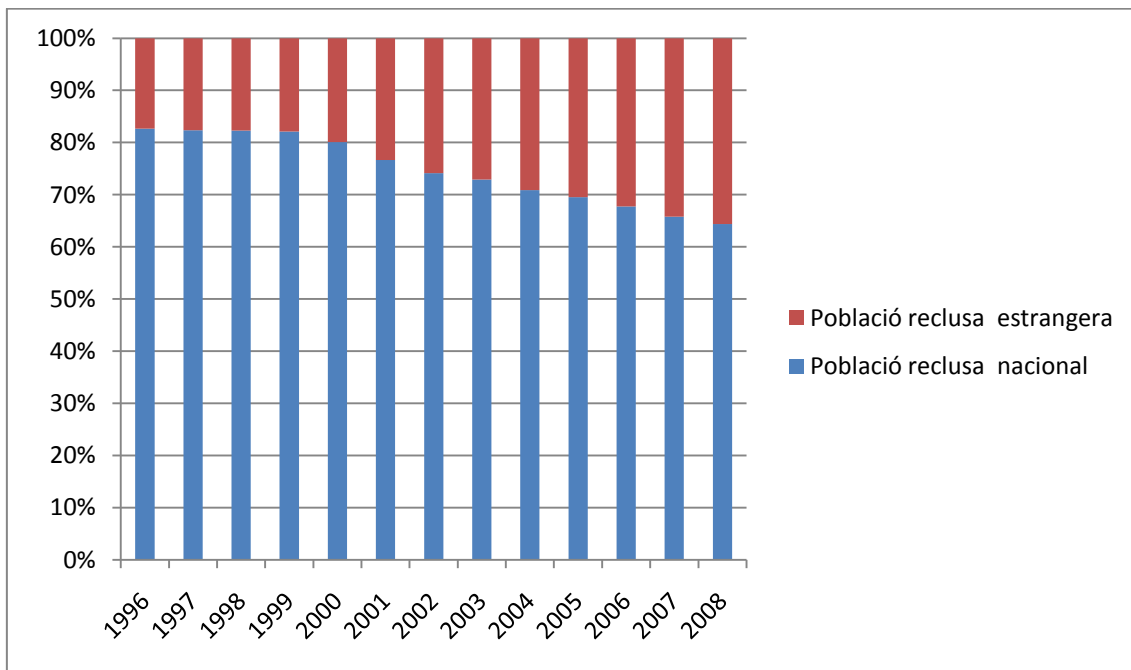
Respecte a la classe social i les diferències ètniques i racials la qüestió és més complexa. D'acord amb les estadístiques oficials els xics de classes baixes deliquen més que els de les classes mitjanes i altes. El problema és que l'actitud de les autoritats està condicionada per la classe social dels individus amb què tracten, com ja hem assenyalat. Amb la qual cosa les estadístiques estan esbiaixades en eixe sentit. I igual succeïx amb la qüestió ètnica.

Els rics i poderosos també roben. Però molts d'estos delictes no es reflectixen en les estadístiques oficials. Sent a vegades més greus en l'econòmic, no provoquen tanta alarma social com la delinqüència comuna. A més reben menor atenció jurídica i teòrica, no quedant molts d'ells reflectits en les estadístiques oficials. Els delictes de coll blanc gaudixen d'un tracte preferent pels sistemes de justícia criminal i són castigats en menor grau que altres delictes i també amb penes menors.

I ja que ha eixit el tema de l'alarma social, la qual cosa està relacionat amb els "pànics morals", ens adonem que determinats delictes i delinqüents ho serien. Un exemple són els delictes comesos per menors d'edat. Si bé és cert que els crims comesos per menors són poc nombrosos, especialment els assassinats, estos provoquen una gran

indignació social. Per raons òbvies, el de l'homicidi es presta a les distorsions de les pors col·lectives. Per exemple, la major part d'homicidis de dones ocorren en el context de les relacions familiars i interpersonal. I les xifres encara són majors per als casos del crims contra infants. I igual ocorre amb la violència sexual. Quasi es podria dir que la família és fortament perillosa; molt més que els estranys i els desconeguts. No obstant això, l'advertència generalitzada és contra aquests últims.

Les diferències en l'estructura social també les trobem si mirem les dades de la població reclusa espanyola. És masculina en més del 92 per cent. En concret en gener de 2010 hi havia a les presons 70.087 homes i 6.128 dones. Durant els darrers vint anys aquest percentatge s'ha mantingut inalterat; sempre entre el 8% i 9%. Així mateix, ens trobem que en el conjunt estan sobrerrepresentades algunes minories, els estrangers; i per classes, la baixa. Actualment quasi la mitat de la població reclusa a Espanya són estrangers. Davant d'estos factors sorgix la pregunta de si eixos són condicionants per si mateixos del delictes o ho són les condicions en que viuen algunes d'aquestes persones. O inclús si les xifres reals dels delictes són altres, però la discriminació social que hi ha en les pràctiques judicials i penitenciàries ens dona una imatge totalment esbiaixada de la realitat.

Evolució de la població reclusa estrangera (Elaboració a partir dels dades del INE)

Passem ara a veure les causes dels delictes. O més que les causes les teories explicatives de del delicte. Les podem separar entre les que sostenen que el delicte està causat per persones peculiars i les que ho veuen en relació a un context. Per a les primeres, de tipus biològic o psicològic hi ha naturaleses o personalitats criminals. Per a les segones, sense negar que hi haja factors psicobiològics, és més explicatiu fixar-se en l'estructura i circumstàncies socials. Ser catalogat com desviat depén tant de la nostra posició a la societat i de com les altres persones entenguen i definisquen les nostres conductes. Ens centrarem en aquestes teories, seguint els quatre paradigmes

sociològics bàsics.

LES TEORIES DEL DELICTE

Biològiques

Trets físics

Gens del crim

Psicològiques

Problemes en la formació de la personalitat: perfil psicològic “delictiu”

Sociològiques

FUNCIONALISTES

Anomia (Durkheim): falta clara de regulació moral

Pressió de la societat per l'èxit (Merton)

Explicació subcultural (Cohen, Cloward i Ohlin). Tensió estructural entre aspiracions i realitat social

INTERACCIONISTES

Associació diferencial (D. Sutherland). Socialització.

Teoria de l'etiquetaje (E. Chicago, Becker, Lemert, Goffman)

DEL CONFLICTE (“marxistes”)

Nova Criminologia (Cultural Studies)

El Realisme de la Nova Esquerra

DE L'INTERCANVI

Realisme de la dreta

Teoria del control (Hirschi)

Política de “tolerància zero” i teoria de les finestres trencades

Teories biològiques i psicològiques

Les primeres teories sobre el delinqüent eren de caràcter biològic i psicològic. Existixen “naturaleses criminals”. La idea que la societat puga tindre alguna cosa a veure en les

accions desviades de les persones no era evident als primers teòrics.

En els primers moments del desenrotllament de la criminologia, es creia que les persones no cometien delictes degut a les seues circumstàncies vitals, sinó a unes característiques personals que romanen amb elles -inclús s'hereten- com a personalitat, intel·ligència o psicopaties. Recolzant-se en idees evolucionistes, Lombroso creia que la majoria dels delinqüents eren degenerats o anormals des del punt de vista biològic. En ells es conservaven trets evolutius atàvics. Al no haver-se desenrotllat completament com a éssers humans, tendien a actuar de forma discordant amb la societat. El que funciona mal estava en l'individu, no en la societat. El delicte el provoquen factors que escapen al control de l'individu, arrelats en la seua constitució, en el seu cap o en els seus gens. Este tipus de criminologia busca identificar eixes causes per a eradicar-les. Les primeres teories pretenien trobar-lo en algun tret fenotípic dels individus (la cara, la forma del crani, la longitud del front o dels braços, la constitució corporal); més avant es va passar a qüestions hormonals i cromosòmiques, i més recentment a buscar tendències criminals en els gens. La psicologia per la seua banda es va centrar en l'estudi de determinats trastorns mentals, la psicopatia especialment, i en certs tipus de personalitats i les traumes del procés de socialització.

Potser hi haja individus naturalment roïns, però la sociologia no pot entrar en això. El concepte “roïn” o “bo” són valors morals d'una societat. A més, eixos trastorns o anomalies biològiques o psicològiques només expliquen una xicoteta part del crim. Què passa amb la resta?

El paradigma funcionalista

Per al paradigma estructural-funcionalista la societat sol funcionar com un tot integrat que persegueix unes metes i interessos comuns, encara que no necessàriament en comú. El resultat és que l'existència mateixa de la societat pressuposa un consens. La causa d'este consens es deu al compartir normes i valors, els quals es transmeten a través del procés de socialització. El resultat és l'orde social, el qual se “manté perquè la majoria de la gent està d'acord a comportar-se segons normes” (Espuny i Rodríguez 2005: 142) No obstant això, eixe tot no està totalment integrat; sempre hi ha una major o menor desviació respecte a les normes establides. Per exemple, la desviació s'accentua en les èpoques que hi ha canvis socials accelerats. En síntesi, per als funcionalistes, la causa del delicte cal buscar-la en la falta d'un consens normatiu, l'anomia. Este es pot deure al canvi ràpid de normes, al seu desconeixement, a la seua pluralitat o al conflicte entre normes i valors socials.

En esta línia van les idees clàssiques de Durkheim sobre la manca de regulació moral o anomia, reformulades posteriorment per R. K. Merton, i completades per A. Cohen, Cloward i Ohlin. Per a Merton en tota societat es produïx una tensió entre les metes o objectius socials (és a dir, valors, exemples dels quals poden ser: ser ric, tindre èxit, sobreixir, ser famós o ser popular, propis de les societats on el capitalisme està més acendrat)⁵ i els mitjans acceptats per a aconseguir-los (és a dir, el respecte o no a les normes). Esta tensió es resol de diverses maneres; està clar que no tothom pot arribar

⁵ No són els únics valors possibles, perquè no són universals.

al cim de l'èxit. La conformitat o el conformisme és la resposta més generalitzada d'elles, és a dir, l'acceptació de les regles del joc, tant dels valors com dels mitjans socialment acceptats. Però ni tot el món pot arribar a ser un Rockefeller o un Bill Gates ni tot el món té les mateixes oportunitats. Això genera conflictes que a vegades es resolen amb conductes desviades. Merton, les va classificar en quatre tipus: (a) innovació (acceptació de fins, però no dels mitjans),⁶ (b) ritualisme (abandó de les metes culturals, i manteniment dels mitjans), (c) retraïment (rebuig de metes culturals i dels mitjans institucionalitzats) i (d) la rebel·lió (que coincidix amb l'anterior en el rebuig de metes i mitjans, però a més busca la implantació d'un orde o estructura social diferent).

* Hi podries trobar un exemple per a cadascun d'aquests tipus?

Amb açò explicariem molta de la desviació i el delicte en algunes societats, especialment en les classes més baixes, però com explicar que els rics i molt rics delinquen o que les classes mitjanes ho facen tan poc? O per què augmenta la delinqüència a mesura que les societats són més riques?

Cohen, seguint Merton, es va centrar en la desviació en els jóvens de la classe obrera, per als que eixos valors d'èxit social individual per mitjans legítims són propis de les classes mitjanes. Les alternatives són viure en un permanent fracàs vital o rebutjar eixos valors i/o mitjans i generar subcultures diferents, amb normes diferents. Una manifestació clara d'això serien les colles juvenils. Moltes de les seues malifetes no tenen mòbil econòmic i utilitari (robatoris, vandalisme, agressions), i les destrosses són aparentment gratuïts. És la seua manera de manifestar el seu descontent i rebel·lar-se contra un orde social en què no tenen les mateixes oportunitats que altres jóvens. En el tema 8, veurem com Paul Willis partix d'esta idea per a la seua anàlisi de la contracultura escolar. Alumnes que coneixen les normes escolars, però se les boten, i desafien sovint l'autoritat del professor.

Seguint esta mateixa línia, Cloward i Ohlin, van trobar que eixa actitud de rebuig no es dóna en la mateixa mesura en tots els jóvens de classe baixa, sinó especialment en aquells que més han interioritzat o han estat pròxims d'eixos valors d'èxit social. La privació, per tant, no és absoluta, sinó relativa. Depén de com la interpreten els individus, segons la seua posició social, actuaran d'una manera o altra.

L'interaccionisme simbòlic

Des de l'interaccionisme simbòlic s'ha posat l'èmfasi en dos aspectes. Per un costat en el poder de les etiquetes. D'un altre, en els efectes del procés de socialització. En tot cas, la desviació social serà un comportament après o fruit d'un procés d'interacció en què és definida com a tal. Amb el procés de socialització s'explicaria per exemple les abismals diferències que hi ha entre els delictes comesos per hòmens i per dones, així

⁶ Al Capone era un exemple de conformitat, fins que el van enxampar per frau fiscal a l'Hisenda Pública, i isqué a la llum els mitjans dels que s'havia fet servir. És el mateix problema que tenim en molts polítics, banquers, empresaris i brokers; que no sabem fins on arriba l'ús que han fet dels mitjans per arribar fins on han arribat.

com per edats. La teoria de l'associació diferencial de Sutherland seria una de les més conegudes.

Complementària a això és la teoria de l'etiquetatge, que atribueix la desviació i el delictes al resultat d'un procés d'etiquetatge. No és tant el que l'individu fa, sinó el significat que els altres donen al que fa. Es a dir, les etiquetes que s'apliquen a les accions de les persones. Açò és fàcil de veure en casos de xicotetes robatoris, actes vandàlics comesos pel jovent o en accions de rebel·lia en les institucions escolars. La interpretació que es fa d'estes és molt diferent si els que la cometem pertanyen a una classe social o una altra. Bé són coses de l'edat o bé són les primerenques manifestacions d'un futur delinqüent.

Estes etiquetes no sols fan que els altres perceben l'individu en qüestió d'una manera o d'una altra, sinó que els propis individus acaben assumint eixa identitat, i no tenint més remei que acomodar la seua conducta a ella. Encara que parega difícil d'asumir que les etiquetes que ens imposen puguen afectar tant al nostre comportament, així com als nostres autoconceptes i autoestima, la realitat és que així és, i està l'orde del dia. L'atur, l'envelliment, la marginació poden provocar determinades percepcions de nosaltres. Molt d'aquest té a veure en l'anomenada "profecia que s'autocomplix".

Una vegada immersos en el món del delictes, passar de xicotets delictes a delictes majors forma part de un procés. La intervenció social tindria que interindre per a evitar que es produísca el bot entre una desviació primària i una desviació secundària, així amb el fet de conscienciar i sensibilitzar sobre els efectes que a mitjà i llarg termini que té l'assignació gratuïta d'etiquetes com, per exemple, la de "delinqüent" a joves, xiquets o xiquetes.

El paradigma del conflicte

La societat no és eixe tot harmoniós que pinten els funcionalistes; la qual cosa predomina en ella és el conflicte d'interessos entre diferents grups socials que col·lidixen ens sí. El conflicte social fonamental és de naturalesa econòmica. Entre els que tenen i els que "no tenen". I que es prolonga en el fet de tindre o no tindre poder polític. La desviació és en este sentit la resposta obligada de "els que no tenen" enfront de la desigualtat socioeconòmica. Però també és producte del fet que les normes socials existents en una societat no són neutrals, sinó que combreguen amb els interessos i valors d'uns grups socials més que altres. La qual cosa es reflectix en moltes institucions socials. Des de l'escola a la justícia. Com mostrarà Paul Willis, l'escola representa els valors de les classes acomodades i el carrer la de les obreres. El resultat final és que les lleis afavorixen a unes classes sobre altres; estant, en el nostre cas, en concordança amb els valors del capitalisme, com l'individualisme o la competitivitat que, al cap i a la fi no són valors universals.

Les classes baixes les trenquen més sovint perquè no es beneficien d'elles. I aquells que s'aparten d'ells seran fàcilment etiquetats com desviats (ganduls, malfainers, paràsits...). Els poderosos no necessiten trencar-les perquè van en benefici seu.

El problema és explicar llavors perquè entre les classes més desfavorides uns segueixen

pautes delictives, mentres que altres no i per què els poderosos ho fan.

Dins del paradigma del conflicte ens trobem amb dos teories dominants. La del corrent de la “nova criminologia”, sorgida a principis dels setanta, representada per Taylor, Young i Walton, que a banda d'emfatitzar l'anteriorment assenyalat, apuntava a la utilització intencional dels mitjans de comunicació a fi d'infondre una sèrie de por (al delicte, al terrorisme...) a fi de facilitar el control social de la població, així com estendre la confiança en mesures i forces repressives. Açò que, a vegades és cert, no sempre ho és. I més quan d'això s'arriba a actituds en què s'expliquen molts delicte o actes de terrorisme com a accions de les forces policials i de l'Estat, a fi d'estendre la por en la societat.

Seguidors d'esta teoria es trobaven que era una realitat que objectivament estaven augmentant les taxes de delinqüència i que a més estos afectaven més les zones social i urbanísticament més desfavorides, que l'opinió pública tenia certes raons per a tindre por i que difícilment cabia atribuir tot això als servicis de manipulació i d'intel·ligència dels Estats. Amb això, no van tindre més remei que introduir certes correccions a les visions de la “nova criminologia”. Estes van arribar en una nova teoria que es coneix com “realisme de la nova esquerra”. Van incorporar la preocupació per les víctimes, la necessitat mesures de control de la delinqüència, no estrictament reforçant les mesures repressives.

El paradigma utilitarista

La teoria del control de T Hirshi (1969) és una de les teories més conegudes sobre la delinqüència. En realitat no és una teoria que es pot adscriure a un únic paradigma. Sobretot té elements del funcionalisme, en la seua apel·lació al paper de les normes i els afectes en el control i de l'utilitarisme en el que a elecció de desviar-se referix. Però para per a esta teoria no hi ha delinqüents i no delinqüents; qualsevol pot delinquir si es troba en l'ocasió idònia. Les barreres morals o legals no són barreres infranquejables. Com es diu, “tot el món té un preu”, amb la qual cosa és “l'oportunitat la que fa al lladre”. Els subjectes el que fan sempre és valorar els avantatges i inconvenients, costos i beneficis d'infringir la norma, sense distinció. En este sentit un increment dels controls socials el que fa és disminuir la temptació de desviar-se. En la teoria de Hirshi els controls socials eren entesos en un sentit ampli, la qual cosa incloïa els llaços amb la família, els amics i la comunitat, i no sols restringit, que és com s'ha entés en determinades polítiques de prevenció del crim, com la teoria (o pràctica) de les “finestres trencades”. És a dir, més vigilància, més policia, més detencions, menys tolerància. Per a Hirschi, ens diu Giddens, en el cas de la delinqüència juvenil, la inadequada socialització la que debilita els vincles del jove amb els grups convencionals de la societat, com la família, l'escola o el treball; i l'induïx a crear vincles amb grups no convencionals o desviats, on el jove pot trobar reforçada la seua conducta desviada. En suma, es produïx un delicte quan es debiliten els llaços amb la societat i els controls no són massa forts.

La teoria de les finestres trencades, que ha donat peu a les polítiques de tolerància zero, s'inspira en una sèrie d'experiments realitzats pel psicòleg social Philip Zimbardo. Zimbardo va abandonar cotxes en barris de diferent condició social, amb idèntics

resultats: eren destrossats. El que variava era el temps. A partir d'ací Wilson i Kelling van formular la teoria que diu que –parafraçant a Giddens (2005:751)- qualsevol signe de desordre social en una comunitat, per exemple una finestra trencada o un grafit o brutícia als carrers, provoca el sorgiment de actes delictius de certa gravetat. La raó és que eixa finestra trencada transmet el missatge que en eixa comunitat no hi ha massa controls i que no preocupa massa la comissió de nous delictes, els quals de segur no hi seran castigats. En compte de centrar-se en els grans delictes, la política derivada d'esta teoria el que fa és tractar d'impedir qualsevol tipus de desviació o delicte per xicotet que siga, des de gandulejar a pidolar o beure en el carrer.

Amb això hem vist, breument, les principals explicacions que es donen de les conductes delictives. La veritat es que totes tenen quelcom de raó. Expliquen bé uns casos, però no tant bé d'altres. Per això quedem-nos amb cinc principis que Giddens extrau al respecte, que ens puguen fer superar un cert desencís:

1. S'ha de fugir de buscar postures essencialistes sobre les causes del delicte.
2. No cap esperar trobar una teoria unificada que explique tots tipus de delictes.
3. S'ha de tindre present l'importància del context i l'estructura social en la comissió i distribució dels delictes.
4. Que solem adoptar aquelles teories que més s'apropen a les nostres formes de pensar,
5. I, per últim, que eixes teories donen peu a posar en marxa unes o altres polítiques socials contra la delinqüència.

ESTRATÈGIES DE PREVENCIÓ DEL DELICTE

Ens queda per veure la qüestió de què fer amb els criminals i de què fer per a reduir el crim. Ja hem vist que la societat se servix d'una sèrie de mecanismes i procediments per a evitar i corregir la desviació. En els casos dels delictes, tota societat implementa una sèrie de castics o penes. Estes poden anar des de les sancions econòmiques -les multes- a la privació de llibertat en un establiment especial, passant per –depenent de les societats- la pena capital, els treballs forçats, els treballs per a la comunitat o els castics físics.

Si la desviació i el delicte són relatius, també ho són les mesures sancionadores, reflex clar d'això és el contingut del següent text:

“Culturalment, són molt variables les actituds enfront de l'assassinat. Els esquimals no consideren que s'haja de castigar l'assassí i en moltes cultures el perjuí infligit a una família a la qual maten a un dels seus membres és susceptible de reparar-se oferint un substitut [...] En algunes cultures els sentiments d'una mare el fill dels quals ha sigut mort poden ser mitigats adoptant en el seu lloc a l'homicida”.

(K. Horney, *La personalidad neurótica de nuestro tiempo*, Paidós 1984, pp. 18-20).

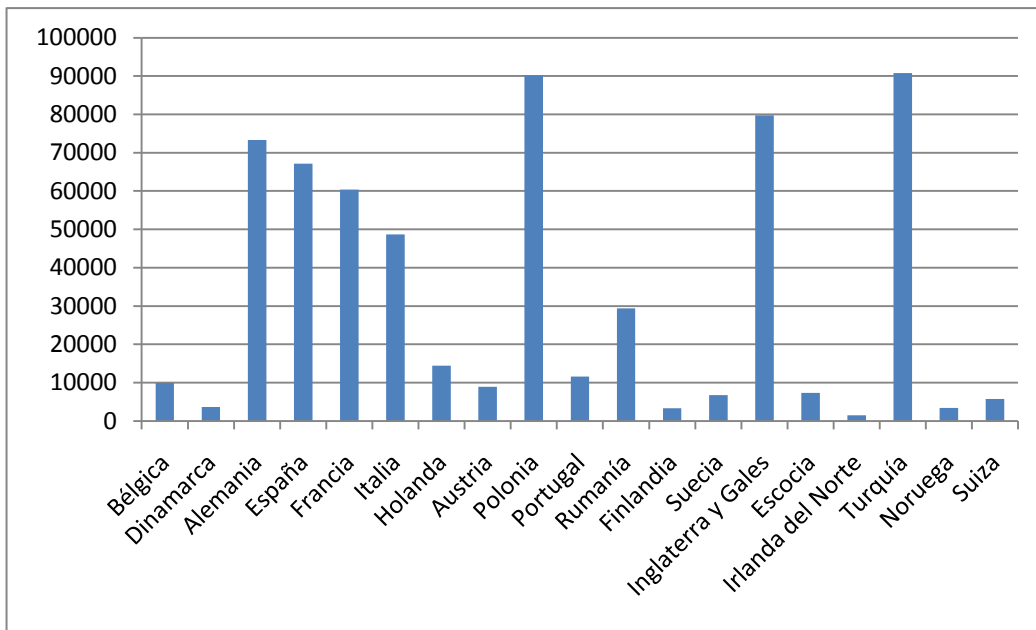
Les mesures correctores i sancionadores en realitat són més àmplies, ja que contemplarien les mesures preventives anteriors a la comissió del delicte. Estes són de molts tipus i naturalesa. Les n'hi ha que van dirigides directament a col·lectius o grups en situació de risc, o bé sobre el seu entorn o inclús les de tipus estructural, que van destinades a pal·liar les desigualtats socials. Altres van dirigides a desincentivar les conductes delictives incrementant les mesures de seguretat i vigilància en la línia de les “polítiques de tolerància zero”, que deriven de la denominada “teoria de les finestres trencades”, l'origen de la qual està en una sèrie d'estudis realitzats per Zimbardo, com ja hem assenyalat. El treball social estaria dins de les primeres, així com també sobre individus que ja han delinquit, estiguen o no reclosos en un establiment penitenciari. Part del treball pot ser de resocialització, però també de busca d'oportunitats laborals, o de l'enfortiment de l'autoestima o de les xarxes socials, sobretot en comunitats o barris.

Donat la diversitat de mesures preventives que es poden aplicar contra el delicte, podem resumir-les fixant-nos en les fases en que s'apliquen. Així hi ha una fase primària, la qual s'orienta a les causes. Una altra, la secundària, que es dirigeix als efectes o manifestacions o al control dels grups o àrees identificats com a potencials criminals. I, per últim, la terciària, de rehabilitació i reinserció de la població reclusa.

Les presons com a institucions totals

Les presons o establiments penitenciaris són a vegades considerades per amplis sectors de la societat com la panacea contra el crim. A vegades es trivialitza sobre les comoditats i avantatges que tenen els empresonats. Això sol anar acompanyat de la creença que quan més dures i inhumanes són les mesures, més eficients són els sistemes penals. El cas dels Estats Units ens pot plantejar seriosos dubtes sobre tal idea. Aquest país té el sistema més punitiu del món occidental; també els majors índexs de violència. Podem pensar que el dit sistema és una conseqüència de tals índexs de violència. Però també es pot pensar que determinades polítiques són criminògenes elles mateixes. És a dir, incrementen la violència social existent. El que ens trobem als EEUU és escasses polítiques d'assistència social i moltes mesures punitives. En el extrem contrari ens trobem als que pensen que l'alternativa passa per la destrucció de les presons, la qual cosa és fàcil de pensar o de dir, amb raons prou convincents a vegades, però pragmàticament no ho és tant a l'hora de dur-ho a terme.

Població reclusa a alguns països europeus en 2007

(Elaboració a partir dels dades del INE)

La veritat, i encara que no ho parega, la presó és un invent prou recent en la història de la humanitat. El seu origen cal datar-ho a finals del segle XVIII i els seus antecedents estan més en les “cases de treball” que en els calabossos i masmorres, que és la imatge que solem tindre del que serien les presons del passat. La presó, tal com és concebuda en l'actualitat, es pot considerar el que en sociologia s'anomena “institució total”. Una institució total són llocs on grups d'individus són apartats de la societat durant un cert període de temps, i junts porten una vida de tancament formalment administrada. Juntament amb les presons, ho són els orfenats, els internats, els psiquiàtrics, els quarters, i els convents. En les presons s'aïlla de la societat a subjectes que s'han comés un cert tipus de delictes, amb tota una sèrie de privacions (salari digne, companyia d'amics i familiars, roba pròpia...).

L'existència i ús de les presons és sempre motiu de polèmica. Ja hem parlat del cas dels Estats Units. Hi ha algunes raons per a rebujar-les. A banda de l'anterior, també està el fet que econòmicament són molt costoses per a l'erari públic. La seua privatització, que és l'opció que han adoptat alguns països, pareix una solució prou roïna i de dubtosa moralitat. Però sobretot està el fet que no servixen per al fi que institucionalment es diu haurien de servir: la rehabilitació i la reinserció social dels convictes, per més que aparega fins i tot en Constitució Espanyola:

“Les penes privatives de llibertat i les mesures de seguretat estaran orientades cap a la reeducació i reinserció social...” (article 25.2).

Així com un “manicomi” no és el millor lloc per a tractar malalts mentals, posar a un muntó de delinqüents junts, durant un llarg període de temps, sense cap vincle amb ningú més que no siguin els funcionaris de presons, n'és segurament la pitjor mesura per a reeducar ningú. Més aïna, és el contrari, al que donem lloc és a una “universitat del crim” on s'aprèn el contrari del que s'hauria d'aprendre. Les altes taxes de

reincidència així ho pareixen confirmar. A més, els experiments de Zimbardo sobre este tipus d'institucions van mostrar que la presó és de per si deshumanitzant, independentment dels que siguen els presos i els presoners.⁷

Des d'un punt de vista sociològic el que ens queda per veure és i les pressions estan complint altres funcions. I pareix que així és. Que eixes funcions siguen legítimes o no, ja no és una qüestió que pugua resoldre la sociologia. Sobretot s'assenyalen cinc funcions que la societat espera que les presons complisquen:

- 1) Protegir a la societat al aïllar als criminals, evitant així nous danys a la societat.
- 2) Castigar els criminals pel dany o danys comesos. Aquesta idea s'anomena "justícia retributiva", una espècie de venjança social que preten superar la mera venjança individual del "ull per ull dent per dent". Des de fa segles s'ha considerat que la justícia retributiva era una progressió en front de l'altra. Recentment es considera la justícia reparadora o restitutiva un pas més enllà de la justícia retributiva. El que es preten amb la justícia restitutiva es una reparació a les víctimes i una rehabilitació del delinqüent. Encara que de vegades s'assemblen la justícia retributiva preten aconseguir això mitjançant el castig, infringint un dany equivalent al criminal; mentres que la restitutiva preten que el criminal repare el dany causat a les víctimes amb accions positives, i tenint sempre present el parer d'aquelles. Un cas de jutge conegut per fer servir-ne els principis de la justícia restitutiva és en Emilio Calatayud, un jutge de menors. Sobre aquest tema hem d'assenyalar que la nostra societat considera o creu que els menors i jòvens són més fàcils de rehabilitar que els adults.

* Busca informació sobre alguna de les mesures preses per aquest jutge.

- 3) Dissuadir de futurs crims, tant als que ja han comés crims com als que no. Si no existira tal castic la gent se'l pensaria molt menys a l'hora de cometre alguns delictes.
- 4) Reduir la possibilitat de venjances socials.
- 5) Rehabilitar els criminals i reinserir-los en la societat resocialitzant-los.

Pareix prou clar que, d'aquestes funcions, complixen, sobretot, les tres primeres. En el cas de la rehabilitació, no sabem si els ex-convictes deixen de delinquir perquè s'han rehabilitat o per por a ser enxampats i haver de tornar de nou a la presó.

Com ja hem dit, les alternatives a la privació de llibertat en este tipus d'establiments poden ser molt més adequades per als fins de rehabilitació i resinserció dels delinqüents, però la valoració social és molt negativa. El sentiment de justícia retributiva està molt arrelat en els individus de la majoria de societats com per a

⁷ Institucionalment se és conscient dels efectes negatius que tenen les penes privatives de llibertat. De fet, l'actual codi penal contempla mesures alternatives a la presó com són la imposició de mesures de seguretat, les penes de treball en benefici de la comunitat, les suspensions de la pena de presó i les substitucions de la pena de presó. Amb això el que es preten és "evitar els efectes desocialitzadors que impliquen les penes privatives de llibertat, i fer, d'alguna manera, que la persona condemnada pot reparar el dany causat a la societat des d'esta mateixa."
<http://www.institucionpenitenciaria.es/opencms/opencms/PenasyMedidasAlternativas>

canviar-ho de sobte. A banda de que pocs serien els que acceptaren tindre com a veïns a delinqüents convictes, vivint al costat o pròxims a les seues cases. Finalment, estarien els problemes morals i jurídics derivats de les accions delictives que algunes d'eixes persones cometeren durant eixos períodes. Per tot això, és difícil posar en pràctica alternatives menys punitives i obertes. A més, hi ha tipus de criminals i de crims amb què no pareix fàcil posar en pràctica este tipus de mesures. En tot cas sí que s'estant fer servir algunes mesures alteratives al empresonament tradicional.

LES QÜESTIONS

1. Definix desviació i delicte i posa'ls en relació amb el control social.
2. Exposa la teoria de la tensió estructural de R. K. Merton
3. Què hi respondries a aquestes qüestions:
 - La gent de posicions socials més baixes comet més delictes.
 - Els països amb majors taxes de delictes són els més insegurs
4. Exposa el tema “Les dones i el delicte”.
5. Identifica i explica els conceptes de desviació, delicte, norma, control, sanció i desviació en este text (tingues present els conceptes de “etnocentrisme” i “relativisme cultural” del tema anterior):

“A Aràbia Saudita han condemnat a sis mesos de presó i 200 fuetades a una xica de 18 anys que va ser violada per set hòmens. Se la castiga perquè, en el moment de l'assalt, ella estava parlant amb un amic, i estar junt amb un baró “sense parentiu”, allí és un delicte”.
6. Raona a quina teoria del delicte pertanyeria aquesta afirmació:

“La inadequada socialització debilita els vincles del jove amb els grups convencionals de la societat, com la família, l'escola o el treball; i l'induïx a crear vincles amb grups no convencionals o desviats, on el jove pot trobar reforçada la seua conducta desviada”.
7. ¿Quina de les següents és una mesura de justícia restitutiva o reparadora?
 - a) serveis a la comunitat
 - b) empresonament
 - c) devolució de la cosa
 - d) treballs en benefici de la víctima

Referències bibliogràfiques

- CID, J. y E. LARRAURI, (2001) *Teorías criminológicas. Explicación y prevención de la delincuencia*. Barcelona, Bosch.
- FOUCAULT, M. (1975,) *Vigilar y castigar*. Madrid, Siglo XXI.
- GIDDENS, A. (2005) *Sociología*. Madrid, Alianza Editorial.
- TORRENTE, D. (2001) *Desviación y delito*. Madrid, Alianza Editorial.
- LAMO DE ESPINOSA, E. (1989), *Delitos sin víctimas*. Madrid, Alianza Editorial.
- SANCHÍS PALLARÉS, A. (1997), *Historia del Cabanyal. Poble Nou del Mar*, J. Boronat ed., Valencia.

